

Gönderim Tarihi: 09.12.2023

Kabul Tarihi: 30.04.2024

ORTAÇAĞ MOĞOLLARININ GİYİM KÜLTÜRÜNDE BAŞLIK VE KULLANIMI

Headdress and its Use in Medieval Mongolians Clothing Culture

Derya COŞKUN

Doç. Dr.; Erzurum Teknik Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü
derya.coskun@erzurum.edu.tr

ORCID ID: 0000-0001-7161-5430

Çalışmanın Türü: Araştırma

Öz

Tarih boyunca süslenme ya da korunma amacıyla bir aksesuar mahiyetinde kullanılan ve modern giyimde bir parçası kabul edilen başlık, özellikleri ve kullanım alanları bakımından yaygın bir kimliğe sahiptir. Siyasî, dinî ve ticarî sebepler dolayısıyla ülkeler arasında etkileşim ve aktarımın bir parçası olarak da değişime uğrayarak kozmopolit bir yapı kazanan başlık, önemli bir kültürel değer olarak karşımıza çıkmaktadır. Başlık kullanımı kültürünü hassasiyetle yaşatan ve günümüzde de bu geleneği sürdüren milletlerden biri de şüphesiz Moğollardır. Kişinin siyasî ve sosyal statüsüne bağlı olarak farklı tasarımlar ve şekillerde karşımıza çıkan Moğol başlıkları, toplumun hiyerarşik yapısı hakkında da bilgiler sunmaktadır. Bu bağlamda makale, Ortaçağ Moğollarının kullandıkları başlık ve modelleri hususunda kendi içinde ne gibi anlamlar ihtiva ettiğine dair bilgiler ve tartışmalar sunmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Başlık, Aksesuar, Süsleme, Kültürel Değer.

Abstract

Headdress, which has been used as an accessory for adornment or protection throughout the history and is also considered as a part of modern clothing, has a broad identity in terms of its features and usage areas. Gaining a cosmopolitan quality as a part of interaction and transfer between countries due to political, religious, and commercial reasons and featuring different types because of undergoing change, headdresses appear as an important cultural value. The Mongols are undoubtedly one of the nations which have always continued headdress culture with sensitivity. Mongolian headdresses, which appear in different designs and shapes depending on the political and social status of the wearer, also provide information about the hierarchical structure of the society. In this context, the present essay aims to provide information and discussions on the meaning of the headdresses and models used by the Mongols.

Keywords: Headress, Accessory, Ornamet, Cultural Value

1. GİRİŞ

Giyim insan bedenini örten bir nesne olarak tanımlansa da insanlar ve toplumlar için bundan çok daha fazlasıdır. Zira insanların kültürleri, sosyal statüleri ve kişilikleri hakkında önemli ipuçları vermenin yanı sıra her çağın ve toplumun iklim koşulları, inançları ve kendi özellikleri çerçevesinde zamanla farklı şekillere bürünmüş ve milletlerarası etkileşimin

de temel taşlarından biri haline gelmiştir. Bu etkileşim de aktarım ve değişimleri de beraberinde getirdiği için toplumların giyimleri her dönem farklı bir kimlik kazanmıştır. Bu çerçevede değerlendirdiğimizde kıyafet kültürü etkilenmeler sonucunda değişkenlik göstermektedir diyebiliriz. İnsanların kıyafetleri farklı birçok parçadan oluşmakla beraber en dikkat çekici olanı şüphesiz şapka ve başlıklardır. Kimi toplumlarda önemli bir değer ve kutsiyet gören başlıklar kimi toplumlarda da arka planda kalmıştır.

Kültürel yapı, inançlar ve iktisadî durumlar gibi belirleyici unsurlar kıyafetlerin en önemli parçalarından biri olan başlıkların, elitler ve halk arasında ayırt edici bir unsur olarak görülmesine neden olmuştur. Sanatsal ve estetik kaygının da işin içinde olduğunu varsaydığımızda her toplumun kendine has bir stiline olduğunu söylemek yanlış olmaz. Bu toplumlardan biri de hiç şüphesiz gerek kadınlar gerekse erkeklerin kullanımı noktasında kullandıkları her başlığın farklı bir anlam ifade ettiği Ortaçağ Moğollarıdır (McNeil, 2005, s. 377). Zira onların kullandıkları başlıklar son derece şatafatlı ve özel süslemelerle farklı bir şekilde oluşturulmuş olup alışılmışın dışında bir görsele sahiptir. Başlıkların oldukça uzun bir şekilde imal edilerek kullanılması sosyal hayatta özellikle kadınların zorluk çekmelerine neden olsa da ona atfedilen kutsiyet, bu zorlukların görmezden gelinmesini kolaylaştırmıştır.

2. ŞEKİL YAPISI BAKIMINDAN MOĞOL BAŞLIKLARI

Moğolların kullandıkları başlığın Moğolca karşılığı Maha (büyük/önemli) (Monier, 1899, s. 794/1) sözcüğünden türeyen Mahalay'dır (Lessing, 2003, s. 816; Haenisch, 1939, s. 106). Moğolların taktıkları başlıklara verdikleri önem ve başlığın boyutu, göz önüne alındığında bu kelimenin kullanımı oldukça manidardır.

Moğolların başlık takmaları zorunluydu. Kendine has bir kutsiyete sahip olan bu başlıklara, belirli zamanlar dışında hem dokunulması hem de başlığın çıkarılması yasaktı. Moğol başlıklarının en faal kullanıldığı alanlardan biri de hiç şüphesiz orduydü. Askerlerin herhangi bir savaş anında hızlı ve kıvrak bir şekilde hareket etmeleri kolaylaştırıcı biçimde hazırlanan bu başlıklar, halkın taktığı başlıklara benzerlik göstermekteydi. Başlığın arka kısmında uca doğru genişleyen 1 avuç (palma) uzunluğunda bir kuyruk, ön ve yan taraflarında ise 1 parmak (digitus) kalınlığında kıvrımlar bulunmaktadır. Başlığın kulakları hizasındaki kısma kenarlara gelecek şekilde dikişle iki şerit dikilmiştir. Bu şeritler uzun ipler şeklinde olmakla beraber çenenin alt kısmında bağlanma özelliğine sahiptir. Başlığın kafa üzerinde rahat durması ve sabitlenmesi noktasında bu iki şeritin etkisi

büyüktür. Özellikle Tatarların iki şerit çevresinde süsleme amacıyla iki küçük katmana (lingulae) sahip başlıklar kullandıkları bilinmektedir (Richard, 1965, s. 41-42; Simon de Saint Quentin, 2006, s. 21). Arka kısmından genişleyen ve uzayan başlıkların daha çok Yuan hanedanlığı zamanında kullanıldığı tahmin edilmektedir. Arka tarafı kare ön tarafı yuvarlak şekilli olan bu başlıklar, askılıdır (Ye Ziqi, 1959, 3/ 2, s. 61). Moğolların kıyafet üretimi hususunda birinci dereceden önem verdiği kumaş türünün ipek olması, başlıkların da genel itibariyle ipekten yapılması geleneğini sürdürmüştür.

3. TÜRLERİ BAKIMINDAN MOĞOL BAŞLIKLARI

Moğol başlıklarının en fazla Yuan hâkimiyet döneminde imal edildiği ve çeşitlendirildiği görülmektedir. Bunun nedeni Çin'de bulunan sanayileşmeye yakın üretim merkezlerinin bulunması ve faal bir şekilde bu merkezlerden faydalanılması olsa gerektir. Zira 676/1278 yılında Yuan Hanedanlığında Verniklenmiş İnce Tül Şapka Bürosunun olması (Farquhar, 1990, s. 85) Çin'deki üretim merkezlerine gösterilebilecek örneklerden sadece biri olup daha birçok merkezin olduğu bilinmektedir. Verniklenmiş İnce Tül Şapka Bürosunun varlığı, Yuan hanedanlığının başlık üretimi noktasında ne derece faal olduğuna dair de bize ipuçları vermektedir. Moğol başlıklarının belirli bir hiyerarşi çerçevesinde şekillenip çeşitlendiği görülmektedir. Örneğin Yuan hükümdarları altın işlemeli sıcak başlık kullanmaktayken memur ya da halk, yuvarlak şekilli askılı biçimde üretilmiş farklı bir başlık kullanmaktaydılar. Yuan hükümdarlarının kullandıkları başlıklar, yazın ve kışın kullanılmak üzere kendi arasında gruplara ayrılmıştı. Kırmızı altın işlemeli sıcak başlık ile gümüş fare derisinden sıcak başlıklar hükümdar tarafından kışın kullanılmak üzere tercih edilirken, tepesi mücevherli, altın zümrüdüanka sembolü, zil bambulu başlık ile incili, kenarlıklı zil bambu başlığı, beyaz hasırdan mücevherli başlık, altın zümrüdüankalı bambu başlık, altın zümrüdüankalı verniklenmiş ince tül başlık, sarı fildişli ve midye incili askısı/bandı olan, arkası siperlikli kullanılan başlıkları ise yaz aylarında kullanılmaktaydı. Hükümdarın kışın kullandığı başlıkların ısıtma özelliği yazın kullandıklarının ise serinletici etkisi bulunmaktaydı (YS, 1976, s. 78, 1938). Bu bilgiye Çin tasvirlerinden ulaşılmaktadır. Memurlar ve halk tarafından kullanılan başlıkların askılı, ön tarafı yuvarlak arkası kare şekilli (louzi) bir kesime sahip olduğu görülmektedir (Ye Ziqi, 1959, 3/ 2, s. 61).

Başlık türlerinden bir başkası da zil türü başlıklardı. Bu başlıklar görüntüleri zile benzemesi dolayısıyla bu adla anılmışlardır. Hükümdarların kışın kullandıkları başlıklara benzeyen, yuvarlak şekilli olan bu başlıkların

çoğunlukla Çin'de bulunan Moğollar tarafından kullanıldığı tahmin edilmektedir. Bu şapkalar hükümdarın kışın kullandığı başlıklara benzemektedir. Anige'nin 693/1294'teki Kubilay portresinde de Kubilay'ın bu başlıktan taktığı dikkat çekmektedir (Shea, 2020, s. 58).

Eski tip Moğol başlıklarının siperlikleri yoktu. Fakat sonraki süreçte özellikle Kubilay Han zamanında siperliği olmayan başlık üretimi sonlandırılmış ve Moğol başlıklarına siperlik yapılma zorunluluğu getirilmiştir. Hatta bu zorunluluk yasalar çerçevesinde de desteklenmiştir. Siperliğin zorunlu hale gelmesinde en etkili isim elbette Kubilay Han'dır. Öyle ki Kubilay Han ok atmaya çalıştığı sırada güneş ışığının gözlerini kamaştırdığından şikâyetçi olmuş, bu nedenle de Moğol başlıklarına bir siperlik eklenmesine karar vermiştir. Siperlik dolayısıyla daha rahat bir şekilde ok atmaya başlayan Kubilay Han, bu kolaylıktan herkes istifade edebilsin diye bu duruma resmi bir hal kazandırarak yaygınlaşmasını emretmiştir. Siperlik eklenen başlıkların arkası kare, ön tarafı ise yuvarlak şekilde imal edilmiştir (YS, 1976, s. 114/2872; Cleaves, 1979, s. 145; Zhao, 2008, s. 240-41).

Şapka türlerinden bir başkası da katmanlı (louzi) şapka türüdür. Bu tür hakkında fazla bilgi olmamakla beraber uzun oluklu şapkaların bu türe dâhil olduğu bilinmektedir. Örneklerine çoğunlukla Yuan mezar tasvirlerinde ve minyatürlerinde rastladığımız bu tür başlıklar (Gorelik 2010, s. 24), İran coğrafyasından Çin'e kadar yayılım göstermiştir. Kenarları yarım daire şeklinde olan başlıkların bombeli olduğu, kulakların üzerinden yukarı doğru ayrılarak uzun bir koniye benzediği görülmektedir. Bunların soylular tarafından kullanıldığı ipekli kumaşlardan üretildiği ve süslemelerle asalet ve ahenk kazandırıldığı bilinmektedir (Gorelik, 2010, s. 33).

Moğol başlıkları genel itibariyle incelendiğinde arada bir iki küçük farklar dışında birbirinin aynı olduğu sonucuna varabiliriz. Hükümdar ve halk arasındaki hiyerarşik manada tek belirleyici durum, şapkanın üstünde ya da arkasında yer alan süslemelerdir. Önemli görevlerde bulunan kişilerin başlıklarında değerli taşlardan süslemeler göze çarparken halkın kullandığı başlıklarda değerli taş (yeşim taşı da dâhil) ve süslemelerin yasak olduğu dikkat çekmektedir (YS, 1976, s. 78/1943).

Moğol başlıklarının genel itibariyle hammaddesi ipek olsa da keçeden yapılmış başlıklara da rastlanmaktaydı. Keçeden yapılan başlıklar, ön taraftan dar ve yuvarlak olup dört köşeliydi. Bu başlığın kürk astarlı olanları, sıcak şapka içinde kategorize edilmekteydi. Geniş, dar, yuvarlak ve sabit kenarlı, arkası yukarı doğru kaldırılmış başlık türleri, zil türü başlıklara

dâhil durumdaydı. Bu türün görsellerine ise Yuan portrelerinde rastlanmaktadır. Üst düzey kişilerin kullandıkları zil türü başlıklar, arkadan enseye doğru sarkan dörtgen şekilli ipekli kumaştan yapılmıştır. Bunlar kenarları dolgulu olup kumaş takozlara dikiş atılmasıyla oluşturulmuştur. Bu oluşum daha önce lingulae diye tabir ettiğimiz stile dâhil edilmektedir. Bu başlık türünün de kürk astarlı şekilde imal edilenleri vardır. Zil türü şapkaların varyantları uzun koni şeklinde olup dairesel ve alçak şekilde üretilmiştir (Gorelik, 2010, s. 27-33).

Moğol askerinin başlıkları; çapraz açılı futou başlığı; yukarıya kıvrılan anka kuşu kanatlı futou başlığı, her iki yanında iki altın anka kuşu kanatlı bulut başlığı, verniklenmiş ince tülde, önde uzun yay şeklinde, yaldızlı ipek başlık şeklinde kategorize edilmekte olup rengârenk, çiçek ve mücevherle süslemeli sert ipekten yapılmaktaydı (YS, 1976, s. 78/1939-1940; Quentin, 2006, s. 21-29).

Moğol başlıkları sadece külâh şeklinde değildi. Bunun yanı sıra kumaştan yapılmış türbana benzer Moğol başlıkları da bulunmaktaydı. Moğollar saçlarını ördüklerinde bir kumaşla, ki özellikle ipek kumaş, saçlarını örmek suretiyle bu başlığı da kullanmışlardır. Bu başlık tipini kullananlar genellikle Moğol askerleridir. Kullanım malzemesinin ipek olması dolayısıyla olsa gerek ki Çin etkisinin fazlasıyla hissedildiği bu başlıklar; ipek, deri, hafif tung odunu, bambu, timbo vs. ile doldurularak oluşturulmuştur (Huijuan-Yang-Jiang, 2017, s. 116-24).

Üst kısmını tokmak şeklinde topuz yapan Moğolların yazın ve kışın farklı kumaş türleri ile saçlarını bağladıkları dikkat çekmekte, bu farklılıkta iklim koşullarının önemli ölçüde etkisinin olduğu görülmektedir. Bu nedenle Moğollar kışın krep, yazın ise konik şapka takmışlardır (Daya-Ting, 2021, s. 101). 662/1264 yılı da dâhil olmak üzere sonraki süreçte imal edilen mamian, buguan ile tüm kumaş başlıkların ipekten yapıldığı görülmektedir (Kuhn, 1977, s. 13).

4. MOĞOL KADINLARININ BAŞLIKLARI

Moğolların kullandıkları başlıklar siyasî, askerî ve sosyal alanlarda farklılık arz etmenin yanı sıra Moğol kadınlarının da Boğtak¹ (boghtagh)

¹ Boğtak hem sıradan Moğol kadınlarının hem de üst zümre Moğol kadınlarının takmış oldukları bir başlık türüydü. İki arasındaki fark; kullanılan malzeme, süslemesi ve kumaşın değerinden ibaretti. Zira Moğol idarecilerinin kadınlarının kullanmış oldukları boğtaklar, değerli metâlarla süslenmekte ve genellikle oldukça kıymetli olan ipek kumaşlardan yapılmaktaydı. Her ne kadar Reşidüddin Fazlullah'ın eserlerinde bu başlığı sadece üst zümre Moğol kadınlarına atfetmiş olsa da diğer kaynakların çoğu Moğol kadınlarının hepsi

(顧姑, 故故, 固姑, 姑姑) adında kendilerine has bir başlıkları bulunmaktaydı (Hung-Ting-Taya, 1980, s. 80, 3n; Özder, 1999, s. 17 vd). Her ne kadar kadın başlıklarının bilinen adı Boğtak olsa da Boctac, Bocco, Boka, Boca, Botka, Gu, Guan, Ku Gu, Kou-Kou, Ku-Ku gibi adların da kullanıldığı görülmektedir. Boğtak tipi başlıkların genel yapım malzemeleri, huş ağacının kabuğu, değnek ve kamıştı (Willem, 2022, s. 101; Clark, 2013, s. 153-154; Subaşı, 2021, s. 156). Bu başlıklar bir çerçeveye oturtulmak suretiyle imal edilmekteydi. Çerçeve içi boş olmak kaydıyla purpura² ya da Bağdat kumaşıyla sarılmaktaydı (Carpini, 2001, s. 32; Wyngaert, 1929, s. 33-34; Şastina, 1957, s. 27). Başlıklara bambu hanım adı verilen delikler açılmakta ve bu küçük delikler vasıtasıyla başlık sağlamlaştırılmaktaydı (Subaşı, 2021, s. 156). Görsel olarak bir ayağı ya da ters duran bir çizmeyi andıran bu şekil, Moğol yasaının sub viri potestate eriş (Seni kocan yönetecek) kuralı çerçevesinde kadınların erkeklerin emrinde olduklarının bir nişanesi sayılıyordu (Crucis, 2020, s. 47-48). Bu tarz başlıkları genellikle evli kadınlar kullanmaktaydılar. Genç bekâr kızların evlenmedikleri sürece başlık takma zorunlulukları yoktu (Mandeville, 2012, s. 90; Odoric, 1900, s. 349). Moğol kadınlarının kullanmış oldukları başlıklar evli ve bekârların birbirinden kolayca ayırt edilebilmesini sağlamaktaydı. Evli kadınlar başlıkları olmaksızın asla erkeklerin karşısına çıkamazlardı (Johannes, 2022, s. 11; Mandeville, 1925, s. 162; Subaşı, 2021, s.159). Bu tarz başlıklar ipekten, düz ve gösterişten uzak materyallerden yapılmıştır. Başlıkların boyu iki chi (60-80 cm) (üç dirsek kadar) uzunluğunda olduğu tahmin edilmektedir (Subaşı, 2021, s. 156). Halktan bir kadının başlığı siyah renkli kaba bir kumaşla çevrelenirken zengin kadınların başlığı ise kırmızı ham ipekten yapılmaktaydı (Guowei, 1975, s. 269; Waley, 1931, s. 67; Ch'ang Ch'un, 2019, s. 151).

Zengin kadınlar iskele kuşu tüyü ve renkli ipek kumaşlar kullanırlarken fakir ya da orta halli kadınların ise sülün tüyelerinden imal edilen başlıklar kullandıkları görülmektedir (Guowei, 1975, s. 479; Kadırbaev, 2016, s. 27; Hung vd. 1980, s. 119; Meng Ta pei lu, 2021, s. 86-

tarafından bu başlığın kullanıldığını ifade etmektedir. Meng Ta pei lu ve Hei Ta shi lu adlı eserlerde Boğtakların halk arasında farklı şekillerde yapıldığı, başlığın yüksekliğinin kadının sosyal sınıfı ile doğrudan bağlantılı olduğunu ifade etmesi bu başlığın Moğol kadınlarının hepsi tarafından kullanıldığının bir göstergesidir. Zira Cüveynî de bu bilgiyi, doğrulamaktadır. Bkz; (Meng Ta pei lu ve Hei Ta shi lu, s. 88, 112; Cüveynî, 2013, s. 236).

² Purpura, açık kırmızı ve mor tonlarında olan pahalı ipek kumaşlara denilmektedir. Kırmızı violet rengindeki özel bir boya maddesince boyanan bu pahalı kumaş, özel bir salyangoz türünden çıkarılmaktaydı. Kumaşın kadifemsi bir yapıya sahip olduğu bilinmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz; (Karpova, 2016, s. 168-169; Şastina, 1957, s. 197; Rockhill, 1900, s. 19).

88). Zengin kadınların taktıkları başlıklar, onların şatafatı ve toplum içindeki yerlerini anlatması açısından önem taşımaktaydı (Richard, 1965, s. 49). Başlıkların yapımı aşamasında tepesine dal ya da demirden bir çubuk eklenmekte kırmızı ya da mavi olmak üzere samit, woduan ipeği ile altın ve gümüşle süslenerek zenginleştirilmekteydi (Guowei, 1975, s. 454; Guowei, 1936, s. 42-43; Hung vd., 1980, s. 79; Münküev, 1975, s. 81; Richard, 1965, s. 48; Grigor, 2007, s. 23; Quentin, 2006, s. 29) .

632-633/1235-1236 yılında ise başlıkların hem görüntüsü hem de adında değişikliğe gidilmiş, başlıklar kaz ya da ördeğe benzerliği ile dikkat çekmiştir. Bu nedenle de belirtilen tarihten itibaren imal edilip kullanılan başlıklar, gùgū (故姑) adıyla ifade edilmiştir (Waley, 1931, s. 67, 2n; Allsen, 1997, s. 16, 31n; Haenisch 1939, s. 17). Bu tür başlıklar, delikli tahta bir çerçeveye ipek altın kumaşla sarılmış yaklaşık 4-5 chi (1-1,5 m) uzunluğunda mavi ya da siyah keçe ile sarılı şekilde oluşturulmuştur (Guowei, 1975, s. 479; Kadirbaev, 2016, s. 27; Hung vd. 1980, s. 119).

Moğol kadınları başlığın üzerine ekseriyetle kırmızı ya da sarı ipek sarar, bambu ağacından uzun bir çubuk vasıtasıyla da başlığın boyunu uzatırlardı. Bu yöntem başlığın serin ve ferah bir yapı kazanmasını sağlamaktaydı. İnci taş ve çiçek motifleriyle süslenen başlıkların arka kısmına kuşlara ait kuyruklar takılarak rengârenk boyanırdı (Meng Ta pei lu, 2021, s. 86-88). Bu başlıkları takan Moğol kadınları, ata bindikleri zaman başlığın oldukça uzun ve gösterişli olması dolayısıyla uzaktan atlı muhafızlara benzetilirdi. Başlığın boyut olarak sosyal hayatı zorlaştırdığını söylemek yerinde olacaktır. Zira faal bir hayata sahip olan Moğol kadınlarının çadırlarına girerken dahi başlığa dokunmaları yasak olduğundan başlarını eğmek suretiyle çadırlarına girdikleri görülmektedir. (C'hang C'hun, 2019, s.151).

5. MOĞOL BAŞLIKLARINA ATFEDİLEN DEĞER

Moğol başlıkları her ne kadar onların giyim ve kuşam kültürlerinin bir parçası olsa da siyasî ve sosyal hayatta bir değer göstergesi olarak da kullanılmaktadır. Öyle ki Hülegü Han'ın, Dokuz Hatun'un yerine geçirdiği Tuktay Hatun'un başına Boğtak takarak onu hatunu ilan etmesi (Reşidüddin, 2013, s. 475) siyasî hayat içerisinde başlığa verilen değere örneklerden sadece bir tanesidir. Boğtak'ın eşi ölen bir kadın tarafından yas malzemesi olarak da kullanıldığı bilinmektedir. Eşi ölen kadın yasını göstermek adına başındaki boğtakı yedi gün boyunca çıkarır yedinci günün sonunda da eski hayatına kaldığı yerden devam ederdi (Cüveynî, 2013, s. 236). Güyük'ün ölümü haberini alan Sorgaktani Hatun, 645/1248'de Güyük'ün dul karısı

Ogul-GaymıŖ'a bir başlık hediye etmiştir. Bu davranıŖ, Moğol adetleri bağlamında hükümdarın ardında bıraktığı dullara verilen taziye olarak bilinmektedir (İbnü'l İbrî, 2011, s. 23; Cüveynî, 2013, s. 242; Spuler, 2011, s. 196). Moğolların Tanrıya yakın olmak adına kutsal saydıkları yüksek alanlara giderek burada Tanrıya bağlılıklarını göstermek amacıyla başlıklarını çıkarmaları da başlığa atfedilen başka bir değer olarak karşımıza çıkmaktadır (Moğolların Gizli Tarihi, 2016, s. 41; Hartog, 2003, s. 17; Radloff 2008, s. 154; D'ohsson, 2008, s. 35).

Moğol başlıklarının yıpranmış ya da kirli olması ona değerinden bir şey kaybettirmediği gibi Moğollar için önemli olan, temizlikten çok kutsallığıdır (Sechin- Jagchid, 1979, s. 150-151). Ayrıca Moğollarda hanlık seçimi yapılacağı zamanlarda orada bulunan kişiler tüm hakların vazgeçip hana boyun eğdiklerini göstermek amacıyla başlıklarını çıkarmaktaydılar (Cüveynî, 2013, s. 188-189). Ögeday (1186-1241), han seçildiği sırada orada bulunanların başlıklarını çıkarmalarının ardından Ögeday'a han unvanının verilmesi bu duruma örnek teşkil etmektedir (Abû'l-Farac, II, 1999, s. 526; Şebânkâreî, 2021, s. 210).

6. SONUÇ

Toplumların giyim kültürlerinde farklı bir öneme sahip olan başlık, gerek boyutu, gerek kullanım alanı gerekse süslemeleri noktasında önemli farklılıklar göstermektedir. Bu farklılıklara rağmen başlıkların toplumlar arası etkileşim ve değişimler noktasında benzerliklerinin de olduğu görülmektedir. Moğol başlıkları araştırılmaya muhtaç olmakla beraber gizli çok fazla yönleri olan bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Büyük bir kültürel zenginliğin temsilcisi olan Moğol başlıklarının çok çeşitli ve kozmopolit yapısı başlığın geniş bir perspektifte incelenmesi zorunluluğunu ortaya çıkarmaktadır. İklimsel değişimlere bağlı olarak farklı çeşitleri bulunan bu başlıkların toplumsal hiyerarşiye göre şekillendiği ve kişilerin siyasî ve sosyal statülerini anlamamız hususunda da ipuçları verdiği yadsınamaz bir gerçektir. Özellikle Moğol kadınlarının taktıkları başlıklar; boyutu, görüntüsü ve işlemeleri noktasında oldukça dikkat çekicidir. Sosyal hayatta kullanımı oldukça zor olmasına karşı addettikleri kutsiyet sebebi ile başlarına takmaktan hoşnut olan Moğol kadınları, bu başlıklar sayesinde dışarıya karşı dokunulmaz bir kimliğe sahip olmuşlardır.

Tek başına düşünüldüğünde sadece bir aksesuar olarak görülen Moğol başlıkları, üzerine yüklenen anlamlar ile kısa zamanda Moğol kadın ve erkekleri için vazgeçilmez bir obje haline dönüşmüştür. Tarihsel sürecini tam olarak bilemesek de özellikle Moğol kadınlarının taşıdığı oldukları

başlıklara verdikleri ihtimam ve kutsiyet başlığın değerini gözler önüne sermektedir.

7. SUMMARY

Clothing has been one of the most crucial components of social life throughout the history, ensuring the concealment of the human body. Indeed, it has evolved over time in various forms, influenced by climate conditions, beliefs, and the unique characteristics of each era and society. Clothing not only provides significant clues about people's cultures, social statuses, and personalities but also becomes a cornerstone of international interaction. Considering the exchange and transformations brought about by this interaction, the clothing of societies has acquired a distinct identity in each period. In this context, we can say that clothing culture varies due to influences. People's clothing consists of various elements, with hats being one of the most eye-catching. While some societies attach significant value and sanctity to hats, in others, they may remain in the background. Determining factors such as cultural structure, beliefs, and economic conditions have led to hats, a crucial part of clothing, being seen as a distinguishing element between elites and the general population. Assuming the involvement of artistic and aesthetic considerations, it is not wrong to say that every society has its unique style. One such society, especially in terms of both women and men's use of hats, is undoubtedly the medieval Mongols. Their hats are created in a remarkably extravagant manner with special decorations, presenting a visual appearance different from the norm. Although the production of hats in an exceptionally long form has led to difficulties in social life, particularly for women, the sanctity attributed to them has facilitated overlooking these challenges. The significance of hats in the clothing cultures of societies varies significantly in terms of size, usage, and decorations. Despite these differences, similarities can be observed in the interactions and changes between societies regarding hats. Mongol hats, which represent a great cultural richness, appear as a subject that needs exploration with many hidden aspects. The diverse and cosmopolitan structure of Mongol hats, as representatives of a great cultural richness, necessitates a comprehensive examination of the topic. The various types of these hats, shaped according to social hierarchy due to climatic changes, provide clues about individuals' political and social statuses. Especially, the hats worn by Mongol women are quite remarkable in terms of size, appearance, and embroidery. Despite being challenging to use in social life, Mongol women, satisfied with the sanctity they attribute to these hats, have obtained an invulnerable identity outwardly. While Mongol hats may

initially be perceived merely as accessories, they have become an indispensable object for Mongol women and men in a short time due to the meanings attached to them. Although we may not fully understand their historical context, the care and sanctity Mongol women dedicate to the hats they wear highlight the value of these headpieces.

8. KAYNAKLAR

- Allsen, T. T. (1997). *Commodity and exchange in the Mon-gol empire: A Cultural History of Islamic Textiles*. Camb-ridge University Press.
- Carpini, J. (2001). *Moğol tarihi ve seyahatname*. Çev. Ergin Ayan. Trabzon: Derya Kitabevi.
- Ch'un C. (2019). *Cengiz Han'ın ölümsüzlük arayışı: Taoist simyacı bir keşişin Türkistan seyahatnamesi (1221-1224)*. Trc. Gülşah Hasgüçmen, İstanbul: Kronik Yayınları.
- Clark, L. V. (2013). Rubrucklu William'in seyahatnamesindeki Türkçe ve Moğolca kelimeler (1253-1255). Çev. Ayşe Kılıç, (26), *Türkbilgi*, 153-154
- Cleaves, F. W. (1979). The Biography of the Empress Cabi in the Yüan Shih. (3/4 (1) *Harvard Ukrainian Studies*, 138-150.
- Crucis, R. (2020). *Doğu seyahatnamesi: Bir Dominiken keşişin Anadolu ve Ortadoğu yolculuğu*, Çev. Ahmet Deniz Altunbaş, İstanbul: Kronik Kitap.
- Cüveynî, A. (2013). *Tarihi Cihan Gûşa*, Çev. Mürsel Öztürk, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- d'Ohsson, A. (2008). *Moğol tarihi: Denizler imparatoru cengiz*. Çev. Bahadır Apaydın, İstanbul: Nesnel Yayınları.
- Daya-T. & Peng-X. (2021). A sketch of the black Tatars. The rise of the Mongols: five Chinese sources. Ed. Christopher P. Atwood with Lynn Struve Cambridge: *Hackett Publishing*, 93-130.
- Farquhar, D. M. (1990). The government of China under Mongolian rule (A reference guide). *Münchener Ostasiatische Studien* 53. Stuttgart: Franz Steiner Verlag.
- Gorelik, M. V. (2010). Vvedenie v istoriyu rannego Mongol'skogo kostyuma X-XIV veka (po izobrazitel'nım istoçnikam). (1). *Batır*, 16-79.
- Gregory (Bar Hebraeus), *Abû'l-farac*. (1999). *Abû'l-Farac Tarihi*, C. I-II. Çev. Ömer Rıza Doğrul. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Guowei W.王國維 (1975). *Menggu Shiliao Si Zhong* 蒙古史料四種. Taipei: Zhengzhong Shuju 正中書局.
- Guowei, W. 王國維, (1936). *Mengda Beilu-Heida Shilue Jianzheng* 蒙韃備錄-黑韃事略箋證. Beijing: Wangdiange Shuzhuang.
- Haenisch, E. (1939). *Wörterbuch zu Manghol un Niuca Tobca'an (Yüan-cha'o Pi-shi) Geheime Geschichte Der Mongolen*. Leipzig: Otto Harrassowitz.
- Hartog, L. (2003). *Cengiz Han Dünyanın Fatih*i. Çev. Serkan Uzun, Ankara: Dost Kitabevi.

- Huijuan-Yang-Jiang M. Y. H. (2017). Investigating the materials and manufacture of Jinzi: The lining of Futou (Chinese traditional male headwear) from the Astana Cemeteries, Xinjiang, China. (27/). *Journal of Cultural Heritage*, 116-124
- Hung- T'ing- Ta-ya, C. S. P. [*Zhao Gong-Xu Ting-Peng Daya*]. (1980). *Meng-Ta pei-lu und Hei-Ta shih-lüeh: Chinesische gesandtenberichte über die frühen Mongolen, 1221 und 1237* (nach Vorarb. von Erich Haenisch und Yao Ts'ung-wu). Çev. Peter Olbricht-Elisabeth Pinks. Asiatische Forschungen 56. Wiesbaden: Otto Harrassowitz.
- İbnü'l İbrî Ebü'l-Ferec, (2011). *Târîhu muhtasari'd-düvel*, Çev. Şerafeddin Yaltkaya, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınevi.
- Kadırbayev, A. Ş. (2016). *Hey Da Şi Lyue (İstoçnik po İstorii Mongolov 13 V.)*. Moskva: Nauka-Vostoçnaya Literatura.
- Kuhn, D. (1977). *Die Webstühle des Tzu-jen i-chih aus der Yüan-Zeit* (Sinologica Coloniensia: Ostasiatische Beiträge der Universität zu Köln 5). Wiesbaden: Franz Steiner Verlag GmbH.
- Lessing, F. D. (2003). *Moğolca-Türkçe sözlük*, C. I, Ankara: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Lian, S. 宋濂. (1976). *Yuanshi 元史*, Ed. Yang Jialuo 楊家駱, Beijing: Zhonghua Shuju 中華書局.
- Mandeville, J. (1915). *The travels of Sir John Mandeville*, Trans. A. W. Pollard, Macmillan and Co., London.
- Mandeville, S. J. (2012). *The book of marvels and travels. translated with an introduction and not*. Anthoney Bale, Oxford University Press.
- McNeill, W. H. (2005). *Dünya tarihi*. Çev. Alaeddin Şenel, Ankara: İmge Kitabevi.
- Monier, W. (1899). *A Sanskrit-English dictionary*. Oxford: Oxford University Press.
- Müncüoğlu, Ts. (1975). *Men-da Bey-lu ("Polnoe opisaniye Mongolo-Tatar") (Pamyatniki Pis'mennosti Vostoka XXVI)*. Moskva: İzdatel'stvo "Nauka" Glavnaya Redaktsiya Vostoçnoy Literaturı.
- Nicola, B. (2017). *Women in the Mongol Iran. The khatuns: 1206-1335*, Edinburg University Press.
- Onon, U. (2001). *The secret history of the Mongols: The life and times of Chinggis Khan*. Psychology Press.
- Özder, L. (1999). *İç Anadolu bölgesi geleneksel kadın başlıkları*, Ankara: Kültür Bakanlığı-HAGEM Yayınları.
- Radloff, W. (2008). *Türklük ve şamanlık*. Çev. Ahmet Temir, T. Andaç ve N. Uğurlu. İstanbul: Örgün Yayınevi.
- Reşîdüddin, F. (2013). *Câmiü't-tevârih*, Çev. İsmail Aka, Mehmet Ersan, Ahmad Hesamipour Khelejani, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Richard, Jean. (1965). *Simon de Saint-quentin histoire des Tartares*. Paris: Librairie Orientaliste Paul Geuthner.

- Rockhill, W. W. (1900). *The Journey of William of Rubruck to the eastern parts of the World 1253-1255*. (with Two Accounts of the Earlier Journey of John of Pian de Carpine). London: Hakluyt.
- Ruysbroeck, W. V. (2022). *Mengü Han'ın sarayına yolculuk (1253-1255)*. İstanbul: Selenge Yayınları.
- Saint Quentin, S. (2006). *Bir Keşiş'in anularında Tatarlar ve Anadolu 1245 - 1248*. Çev. Erendiz Özbayoğlu. Antalya: Doğu Akdeniz Kültür ve Tarih Araştırmaları Vakfı.
- Sechin- Jagchid, P.-H. (1979). *Mongolia's culture and society*. New York: Westview Press.
- Shea, E. L. (2020). *Mongol court dress, Identity formation, and global exchange*. New York: Routledge.
- Spuler, B. (2011). *İran moğolları*, Çev. Cemal Köprülü, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Subaşı, Ö. (2021). *Moğollarda kadın, evlilik ve dış siyaset*, İstanbul: Selenge Yayınları.
- Şastina, N. P. (1957). *Djiovanni del' plano karpini istoriya Mongalov; Gil'om de Rubruk puteşestvie v vostoçnie strani*. Moskva: Gosudarstvennoe İzdatel'stvo Geografiçeskoy Literaturı.
- Şebânkâreî, Muhammed b. Ali b. Muhammed. (2021). *Mecma'u'l-ensâb (Hânedanlar tarihi)*. Terc. Fahri Unan. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Temir, A. (2016). *Moğolların gizli tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- The Journal Of Odoric. (1900). *With three narratives, in illustration of it, from Hakluyt's navigations, voyages & discoveries*. London, Nev York: The Macmillan Company.
- Uyar- Danuu, M.-A. (2012). *Cengiz imparatorluğu hakkında ilk tarih kayıtları: Meng Ta pei lu ve Hei Ta shi lu*, Ankara: Ötüken Yayınları.
- Waley, A. (1931). *The travels of an alchemist*. Londra: George Routledge and Sons Ltd.
- Wyngaert, P. A. (1929). *Sinica Franciscana I: Itinera et relationes fratrum minorum saeculi XIII et XIV*. Quaracchi-Firenze.
- Ye Ziqi 葉子奇. (1959). *Caomuzi 草木子*, Beijing: Zhonghua shuju 中華書局.
- Zhao, G. Q. (2008). *Marriage as political strategy and cultural expression (Mongolian royal marriages from world empire to Yuan dynasty)*. New York: Peter Lang.

EKLER

Ek 1: Sıcak Şapka türüne bir örnek (Gorelik 2010, s. 54).

Ek 2: Boğtaklı Hatunlar (Nicola, 2017, s. 165).

Ek 3: Moğol Başlık Türlerine Örnekler (Gorelik, 2010, s. 36).

Ek 4: Tüylü Süslemeleri Olan Başlıklar (Gorelik, 2010, s. 31).

Ek 5: İnan Tasvirlerinde Moğollarin Kullandıkları Başıklar (Gorelik, 2010, s. 32).

Çatışma beyanı: Bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da kurum ile finansal ilişkilerimin bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan ederim.

Destek ve teşekkür: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

